

INTERVIEW MET RAF GEENENS

Angst drijft rede in coronabeleid

Voor ethicus en rechtsfilosoof Raf Geenens gaan de huidige coronamaatregelen te ver. Meer nog: we lopen het risico op een gevaarlijke gewenning aan een beleid dat een loopje neemt met onze grondrechten. “Wetenschappelijk positivisme en materialisme vormen de basis van ons beleid”, stelt hij in een gesprek over de morele dimensie van de coronacrisis.



n

Kris Somers

aarmate de coronacrisis vordert, stellen steeds meer mensen en organisaties kritische vragen bij de manier waarop overheden de pandemie aanpakken. Mensenrechtenorganisatie Amnesty International stelde 2 weken geleden nog dat corona wereldwijd heeft geleid tot een aanval op de mensenrechten. Een paar uur nadat de rechtbank van eerste aanleg in Brussel op verzoek van de Liga voor Mensenrechten oordeelde dat ook de Belgische Staat haar huiswerk over Covid-19 opnieuw moet maken, spreekt *Tertio* rechtsfilosoof Raf Geenens. Volgens de rechter missen de uitgevaardigde coronamaatregelen voldoende rechtsgrond. De besluitvorming bij Ministerieel Besluit voldeed niet omdat het parlement buitenspel werd gezet. De rechtbank gaf de Belgische Staat 30 dagen om de situatie op te lossen en een wettelijke basis te voorzien.

Hoe reageert u op dat spraakmakende vonnis?

“Die uitspraak is van grote symbolische waarde. Ze legt de vinger op de wonde. Er leek een gewenning te ontstaan aan beleidspraktijken waar we grondwettelijk toch grote vragen bij moeten stellen. Voor alle duidelijkheid: dat vonnis kan niet het einde van de discussie zijn. Uiteraard is het niet de bedoeling dat alle noodzakelijke coronamaatregelen nu opeens verdwijnen. Toch is het een krachtig signaal tegen de indruk die de voorbije maanden was ontstaan dat wanneer mensenlevens op het spel staan, de grondwet minder belangrijk zou zijn. Iedereen leek het stilaan normaal te vinden dat een Ministerieel Besluit fundamentele vrijheden langdurig inperkt of zelfs afschaft. Die besluitvorming houdt op lange termijn ernstige risico's in voor onze rechtsstaat.”

Slaapwandelen we in de richting van een politiestaat, zoals hoogleraar staatsrecht Hendrik Vuye onlangs tweette?

“Ik twijfel niet aan de goede bedoelingen van onze beleidsmakers. Maar als een populistische regering een rechtsstaat erft waar het normaal is dat grondrechten in noodsituaties on hold worden gezet met een eenvoudige besluit van de uitvoerende macht, hebben we

een probleem. Het is niet omdat het stormt, dat je die principes in de koelkast kan stoppen, integendeel. De grondwet en de rechtsstaat dienen ons net te beschermen wanneer het 'stormt op zee'. Het verontrust me dat een ingrijpende maatregel als de avondklok zonder veel weerstand ingang vindt en dat sommige burgermeesters al luidop dromen van het gebruik ervan in andere contexten. We kijken alsmat minder op van drones die ons doen en laten controleren, van disproportionele politieoptredens en van kinderen die in de cel moeten overnachten omdat ze coronaregels niet respecteren. Dat is een zorgwekkende evolutie.”

Is de toename van bewakingscamera's in het straatbeeld ook een bedreiging voor die rechtsstaat?

“Die camera's hebben een volstrekt legitiem veiligheidsdoel, maar ook daar kan je je afvragen of hun vermenigvuldiging nog wel in verhouding is met het fundamentele recht op privacy van de burger. Het is voorspelbaar dat we binnenkort soortgelijke vragen zullen stellen over het vaccinatiepaspoot dat ons zal toelaten weer te reizen. Dat dreigt een hellend vlak te worden. Wat op zich een goede en bevrijdende maatregel lijkt, kan op termijn veranderen in een ongeoorloofd controle-middel wanneer overheden inzage eisen in de medische gegevens van iedereen die landsgrenzen overschrijdt.”

Scholen sluiten en kerken blijven al voor de tweede keer leeg met Pasen. Is het evenwicht tussen publieke gezondheid en fundamentele rechten zoals onderwijs en godsdienstvrijheid zoek?

“Als men vrijheden inperkt, dienen maatregelen noodzakelijk te zijn voor en in verhouding te staan tot het gerechtvaardigde doel dat ze dienen. Het is absoluut niet vanzelfsprekend dat de vrijheid van eredienst genoeg volledig verdwijnt voor de volksgezondheid. Frappant is dat er tijdens de eerste lockdown al snel uitzonderingen voor tuincentra en doe-het-zelfwinkels kwamen, terwijl erediensten niet konden. Wat zegt dat over het relatieve belang dat de overheid

“Weinig mensen hebben empathie voor een levensvisie die zij niet begrijpen.”

BIO

Raf Geenens (1979) is hoofddocent ethiek en rechtsfilosofie aan het Hoger Instituut voor Wijsbegeerte van de KU Leuven. Hij studeerde aan de KU Brussel, de KU Leuven en de universiteit van *Paris VIII Vincennes* en ging als doctoraatsstudent op uitwisseling naar de *New School for Social Research* in New York. Hij verrichtte onderzoek aan de *École des hautes études en sciences sociales (Centre Raymond Aron)* in Frankrijk en aan *Columbia University* in de Verenigde Staten. Zijn onderzoeksdomein situeert zich op het snijvlak van ethiek, politieke filosofie en rechtsfilosofie. Daarnaast heeft hij een levendige interesse in de geschiedenis en de filosofie van de dans.

hecht aan de vrijheid van godsdienstbeleving? Bij de sluiting van scholen is er naast het recht op onderwijs ook de bekommernis voor sociale gelijkheid. Niet alle kinderen bevinden zich in een thuissituatie die afstandsonderwijs bevordert of zelfs toelaat. Dat vooral kansarme kinderen hun toekomst gefnuikt zien, is bijzonder onrechtvaardig. Het zijn symptomen die verdragen dat in onze samenleving het materiële steevast voorrang krijgt op niet-materiële waarden.”

De gevolgen voor de beleving van religie blijven niet uit.

“Inderdaad. We leven in een tijd die elke voeling met de zin en betekenis van religie voor gelovigen verloren is. Dat uit zich in de gemaakte beleidskeuzes. Maar het gaat verder en dieper dan louter de politiek van de Wetstraat. Ook in het dagelijkse leven merk je hoe niet-gelovigen steeds minder begrip kunnen opbrengen voor hun gelovige medeburgers. Tolerantie voor een houding die je zelf niet deelt, is een van de grote verworvenheden van de moderniteit, maar ik stel vandaag veeleer het omgekeerde vast: weinig mensen hebben empathie voor een levensvisie of overtuiging die zij niet begrijpen. Zeker wanneer die overtuiging niet wortelt in de wetenschap. De moderne tijd weet gewoon geen blijf met religieuze beweegredenen.”

Is Covid-19 ook een ethische crisis voor onze samenleving?

“Tot voor kort beschouwden velen het als een bedreiging voor de westerse cultuur en de samenleving wanneer moslims weigerden iemand de hand te schudden. Nu pleiten sommige wetenschappers ervoor elkaar nooit meer een hand te geven. Een hoofddoek of nikab zijn punt van controverse als ze religieuze motieven uitdragen, maar een algemene mondkemperplicht om gezondheidsredenen is amper een debat waard. Wetenschappelijk positivisme en materialisme vormen de basis van ons beleid. Een grondige reflectie over de impact van de maatregelen op de niet-materiële aspecten van onze samenleving is in grote mate afwezig. Mondmaskers, anderhalve meter afstand, niet samenkomen met vrienden, grootouders en zelfs stervenden niet bezoeken, dreigen nochtans diepe sporen na te laten. Die enorme voorrang voor het materiële zegt iets over het wezen van onze samenleving. Ze toont het gelijk van filosoof Thomas Hobbes (1588-1679). Hij beschreef al in de 17de eeuw hoe de burgerlijke samenleving steunt op de angst voor een pijnlijke dood. De staat mag voor Hobbes heel ver gaan in het beperken van rechten en vrijheden, zolang de maatregelen het materiële eigenbelang en het fysieke zelfbehoud van de burgers dienen. Angst is dus een verlichte passie: ze gaat uit van de absolute eindigheid van het leven en ondergraaft elke rijkere en meer ambitieuze formulering van wat de mens vermag. Wanneer die angst de rede drijft, kom je uit bij de logica die het huidige coronabeleid tekent.”

Hoe beoordeelt u de interactie tussen politiek, virologen en media?

"Er is een dynamiek ontstaan van besturen door angst. We krijgen steevast de meest dramatische cijfers, beelden en scenario's voorgeschoteld. Virologen, overheid en media hebben elkaar bewust of onbewust gevonden in het aanspreken van onze angst om volgzzaamheid te verzekeren. Tegelijk evolueert het beleid richting technocratie. De wetenschappelijke consensus informeert niet alleen het beleid, het determineert het ook, zowel op het gebied van medische en hygiënische maatregelen als op alle andere domeinen. Cijfers spreken evenwel nooit voor zich. Er is altijd nood aan interpretatie en politieke afweging tussen waarden en belangen. Maar precies dat ontkent men. De politiek verwijst ter legitimatie van het beleid naar wetenschappers die op hun beurt niet politiek aansprakelijk zijn. Ondernemers pogen virologen voor de rechter te dagen, wat uiteraard geen enkele kans op slagen heeft. Maar zulke wanhoopspogingen tonen wel hoe diep de onvrede is over een politiek systeem dat zich aan zijn verantwoordingsplicht onttrekt. Dat geeft ook aan hoezeer het positivisme heerst in onze maatschappij. Het gezag van de natuurwetenschappen is absoluut, zelfs in domeinen waarover de wetenschap helemaal geen uitspraak kan doen. Gaande van de zoektocht naar een partner tot de omgang met moeilijke morele dilemma's: de wetenschap wordt geacht alles op te lossen. Elk ander perspectief om de werkelijkheid te interpreteren, is per definitie verdacht."

Verwacht u een kentering in de houding tegenover het positivisme als gevolg van de groeiende kritiek op het coronabeleid?

"Nee. Ik stel vooral een toegenomen polarisering vast. Tegenover de verabsolutering van de wetenschap in alle domeinen van het leven staan zij die de wetenschap de rug toekeren ten voordele van zeer twijfelachtige stellingen: van *antivaxers* tot *flat earthers*. De pendule slaat door in de ene of de andere richting. Ik vrees dat dat in de toekomst niet zal verbeteren. Nuance blijft een zeldzaam goed in de publieke opinie."

Waar kunnen we die nuance terugvinden?

"Bijvoorbeeld bij de Duitse filosoof en socioloog Jürgen Habermas, die in de jaren 1960 een grondige en weloverwogen kritiek gaf op het positivisme. Habermas benadrukte dat elke vorm van waarheid gedreven wordt door menselijke belangen. Zo wordt natuurwetenschappelijke kennis gedragen door het belang dat de mens heeft bij het begrijpen en bewerken van de materiële natuur. Die motivatie stelt meteen een grens aan het geldigheidsdomein van die natuurwetenschappelijke waarheid. De mens beweegt zich volgens Habermas ook in twee andere kennisdomeinen die door andere belangen worden gedreven. Zo heeft hij belang bij een stabiele samenleving, gekenmerkt door gedeelde taal, cultuur en waarden. Heel wat menswetenschappelijke vormen van kennis hangen samen met die behoefte. De waarheid die zij verkondigen, kan je niet herleiden tot natuurwetenschap. Tot slot hebben we ook als persoon een belang: we vallen niet samen met de gemeenschap. Rechten en rechtvaardigheid spelen een hoofdrol in de emancipatie van het individu. Die onderscheiden vormen van waarheid zijn niet onderling inwisselbaar. Ze betreffen uiteenlopende belangen en werkelijkheden. Een democratie hoort rekening te houden met die verschillende perspectieven. Bovendien wijst Habermas erop dat kennis altijd intersubjectief tot stand komt: door gesprek en het zorgvuldig zoeken naar wederzijdse instemming. Waarheid vereist dus procedures en collectieve instituties. Dat is precies het probleem

van de *flat earther* die geen vertrouwen heeft in instituties: 'Ik zie de aarde als plat, dus ze is plat'. Waarheid is evenwel altijd een collectieve prestatie."

Hoe schat u de toekomst van onze door angst gedreven samenleving in?

"Ik schrijf momenteel een boek over het antwoord op die vraag. Daarin vertrek ik van het boek *The Fable of the Bees* van arts en satiricus Bernard Mandeville (1670-1733). In zijn gedicht *The Grumbling Hive* toont Mandeville dat de moderne samenleving allerminst gegrondvest is op nobele waarden en principes, maar op egoïsme en materialisme. Het is die moreel afkeurenswaardige houding die het succes van de moderne tijd verklaart. Mandeville pleit voor eerlijkheid: we moeten de menselijke slechtheid omarmen, want we hebben er ons comfort en onze rijkdom aan te danken. De liberale gok van Adam Smith en John Locke is dat morele goedheid en moderniteit wel degelijk verzoenbaar zijn. Zelf kan ik dat harmonieuze optimisme niet delen. Ik pleit voor een links-conservatief antwoord. Enerzijds bestaat dat uit morele kritiek op en strijd tegen de uitwassen van de moderniteit: individualisme, de alomtegenwoordige concurrentiestrijd, culturele verarming, de instrumentalisering van de natuur. Anderzijds mogen we niet blind zijn voor de mogelijkheden tot emancipatie en vooruitgang. Rechtvaardigheid en goedheid zijn niet te vinden in een geromantiseerd verleden: het zijn concrete opdrachten voor onze individuele en collectieve toekomst." III

"Waarheid is altijd een collectieve prestatie."

UITNODIGING

Andermaal werken *Tertio* en Christen Forum Gent samen om u een sterk inhoudelijk programma aan te bieden. Stefan Meersseman, lid van de stuurgroep van Christen Forum, gaat in gesprek met rechtsfilosoof Raf Geenens over en vanuit de vraag: "Hoe weerloos zijn onze waarden in crisistijd?" U kan de beschouwingen over de al dan niet terechte inperkingen van onze grondrechten in het belang van de volksgezondheid online bekijken vanaf **maandagavond 26 april** via het YouTube-kanaal van Christen Forum Gent. Daar kunt u eveneens vorige online gesprekken herbekijken met filosofe Alicja Gescinska en bisschop Lode Van Hecke, en met ziekenhuisaalmoenier Bert Vanderhaegen en suïcide-expert Gwendolyn Portzky. www.christenforum.be